

ΦΤΩΧΕΙΑ: Ένα πρόβλημα όλο και πιο γυναικείο

Τα παρακάτω συνοψίζουν μια ενδιαφέρουσα παρουσίαση της G.S. Goldberg, (Διευθύντριας του Κέντρου Κοινωνικής Πολιτικής στο Πανεπιστήμιο Adelphi της Ν. Υόρκης), που έγινε τον Οκτώβριο του '91 στο Ευρωπαϊκό Σεμινάριο για το CEDAW (Σύμβαση για την εξάλειψη κάθε μορφής διάκρισης σε βάρος των Γυναικών) στη Δανία.

Η παρουσίασή βασίστηκε κυρίως στη μελέτη για τη «Γυναικοποίηση της φτώχειας» (Feminization of poverty) που εξέτασε 7 βιομηχανικές χώρες σε 3 Ηπείρους, 5 απ' αυτές καπιταλιστικές (Η.Π.Α., Καναδάς, Ιαπωνία, Γαλλία, Σουηδία), και 2 σοσιαλιστικές (Πολωνία και Ευρωπαϊκή Ρωσία). Έλαβε όμως υπ' όψη τα συμπεράσματα και άλλων μελετών που επί 15 χρόνια εξέτασαν οικονομικά ή κοινωνικά καταπιεσμένες γυναίκες, ή ευάλωτες ομάδες γυναικών.

Τα συμπεράσματα των μελετών αυτών έδειξαν ότι τις συνθήκες που βάζουν τις γυναίκες σε κίνδυνο φτώχειας ή περιθωριοποίησης, τις αντιμετωπίζουν σαν προοπτική οι περισσότερες γυναίκες, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, αργά ή γρήγορα.

της G.S. Goldberg

Με τον όρο «Γυναικοποίηση της φτώχειας» υποδηλώνουμε το φαινόμενο κατά το οποίο οι γυναίκες που συντηρούν τους εαυτούς τους και τις οικογένειές τους, όλο και περισσότερο αριθμητικά υπερτερούν μεταξύ των διαφόρων άλλων κατηγοριών φτωχών. Τέτοιες άλλες κατηγορίες είναι τα ηλικιωμένα και μόνα άτομα γενικά, οι φτωχές οικογένειες με παιδιά, και οι φτωχές οικογένειες γενικά. Ένας ευρύτερος ορισμός του φαινομένου, θα περιλάμβανε γυναίκες που, αν έπρεπε να αυτοσυντηρηθούν, θα έφταναν στα όρια της φτώχειας ή θα είχαν να υποστούν σημαντική μείωση εισοδήματος. Σ' αυτή την παρουσίαση πάντως χρησιμοποιήθηκε ο πρώτος ορισμός.

Πολλές παντρεμένες γυναίκες είναι φτωχές και πιθανόν θα ήσαν φτωχότερες εάν θα έπρεπε να συντηρούν μόνες τον εαυτό τους. Όμως, όταν μιλούμε για γυναικοποίηση της φτώχειας συγκεντρώνουμε την προσοχή μας σε γυναίκες χωρίς σύζυγο ή σύντροφο, δηλ. σε γυναίκες που αυτοσυντηρούνται, που είναι φτωχές οι ίδιες. Όταν οι γυναίκες στηρίζουν οικονομικά τον εαυτό τους, η οικονομική τους αδυναμία γίνεται φανερή, δεν κρύβεται από το οικογενειακό σύστημα. Το ίδιο εκείνο μικρό γυναικείο ημερομίσθιο που βοηθούσε την οικογένεια να κρατιέται έξω από τα όρια της φτώχειας όταν η γυναίκα ήταν παντρεμένη, το ίδιο εκείνο ημερομίσθιο που προστιθέμενο στο οικογενειακό εισόδημα έδινε στην οικογένεια κάποια άνεση, γίνεται ο δρόμος προς τη φτώχεια όταν η γυναίκα μείνει μόνη. Πράγματι, στις Η.Π.Α., η μόνη εργαζόμενη μητέρα έχει κίνδυνο φτώχειας περίπου οκταπλάσιο από εκείνο

μιας παντρεμένης. Η φτώχεια των παντρεμένων γυναικών δεν μπορεί να θεωρηθεί γυναικεία φτώχεια.

Η «γυναικοποίηση της φτώχειας» συμβαίνει σε μία χώρα όταν συνυπάρχουν δύο παράγοντες:

1. Υψηλό ποσοστό φτώχειας σε γυναίκες που υποστηρίζουν τον εαυτό τους και την οικογένειά τους και
2. Υψηλά ποσοστά διαζυγίων, χωρισμών και μονογονεϊκών οικογενειών.

Και οι δύο αυτοί παράγοντες υπάρχουν στις Η.Π.Α., όπου σχεδόν οι μισές από τις οικογένειες χωρίς πατέρα είναι φτωχές, και όπου το 1/4 του συνόλου των οικογενειών με παιδιά είναι τέτοιες οικογένειες (μόνο μητέρα). Το αποτέλεσμα είναι ότι ένα μεγάλο ποσοστό (άνω των 3/5) των φτωχών οικογενειών με παιδιά, είναι οικογένειες που μόνο η μητέρα υπάρχει. Το ποσοστό είναι άνω των 50% αν πάρουμε υπ' όψη όλες τις οικογένειες, με ή χωρίς παιδιά. Ενώ οι γυναίκες ιστορικά υπερτερούσαν μεταξύ των απόρων και όσων έπαιρναν βοήθειες, δεν ήταν πάντα η πλειοψηφία των φτωχών στις Η.Π.Α. Το 1960, π.χ., οι οικογένειες χωρίς πατέρα ήταν λίγο περισσότερες του 1/4 του συνόλου των οικογενειών με παιδιά. (Ίσως θα μπορούσε να πει κανείς ότι η φτώχεια στις Η.Π.Α., ξαναέγινε θηλυκή).

Η φτώχεια των γυναικών στην εργάσιμη ηλικία σχετίζεται με την ανισότητα των γυναικών στην αγορά εργασίας, και με το βαθμό στον οποίο μέτρα κοινωνικής πολιτικής αντισταθμίζουν το χαμηλό μερίδιο της γυναίκας από την αγορά εργασίας. Εξ αιτίας των διακρίσεων στην απασχόληση, υπάρχει στις Η.Π.Α. ένα μεγάλο χάσμα στις

αμοιβές, που φτάνει το 33%. Πολιτικές για την ισότητα, όπως λήψη θετικών μέτρων και εξίσωση αμοιβών, αποδείχθηκαν ανεπαρκείς για να σταματήσουν τις διακρίσεις στην αγορά εργασίας, ή για να βελτιώσουν το εισόδημα στα κυρίως γυναικεία επαγγέλματα. Αυτό πάντως που διαφοροποιεί τις Η.Π.Α. από τις περισσότερες πλούσιες καπιταλιστικές χώρες, είναι το γεγονός ότι στις Η.Π.Α. το κοινωνικό κράτος, «απρόθυμο» στην καλύτερη περίπτωση, δεν αποκαθιστά τις επιπτώσεις επί ενός χαμηλού εισοδήματος στην εργασία και επί ενός μοναδικού εισοδήματος, με τη μεταφορά, με κρατική παρέμβαση, εισοδήματος και υπηρεσιών. Μελέτες του Λουξεμβούργου για τα εισοδήματα, π.χ. βρήκαν ότι ενώ τα μέσα κοινωνικής πολιτικής στη Σουηδία μειώνουν τη φτώχεια των οικογενειών χωρίς πατέρα κατά 77%, το αντίστοιχο ποσοστό στις Η.Π.Α. είναι μόνο 13%. Έτσι, ένας φτωχός οικονομικός μισθος συνδυάζεται με ένα ακόμη φτωχότερο κοινωνικό μισθό. Φυλετικά και εθνικά ζητήματα συνδυάζονται με την ανισότητα των φύλλων στις Η.Π.Α. και βάζουν τις γυναίκες που ανήκουν σε μειονότητες σε ιδιαίτερα μεγάλο κίνδυνο φτώχειας.

Λόγω του ότι τα ποσοστά ανεργίας και υποαπασχόλησης που πλήττουν άνδρες και γυναίκες που ανήκουν σε μειονότητες, τα ποσοστά διαζυγίων, χωρισμού γονέων χωρίς γάμο, και οικογενειών χωρίς πατέρα, είναι υψηλότερα από εκείνα των λευκών, μεγαλύτερη αναλογία γυναικών των μειονοτήτων βρίσκονται σε οικονομικά πιο επισφαλή θέση.

Όπως συμπεραίνεται από τους δύο παράγοντες που την προκαλούν, η γυναικο-

ποίηση της φτώχειας μπορεί να προληφθεί με δύο τρόπους:

1. Με την πρόληψη της φτώχειας των γυναικών, ή

2. Με την αναχαίτηση των διαζυγίων, των χωρισμών και των οικογενειών με μόνο μητέρα.

Η Σουηδία είναι παράδειγμα του πρώτου, και προτιμητέου, τρόπου αντιμετώπισης, προτιμητέου γιατί συνάδει με την γυναικεία απελευθέρωση. Τα ποσοστά διαζυγίων και οικογενειών με ένα γονέα δεν είναι χαμηλά στη Σουηδία, αλλά οι πολιτικές της χώρας αυτής στην αγορά εργασίας και στις κοινωνικές παροχές έχουν βοηθήσει πολύ στο να μη συσχετίζεται πια η φτώχεια με την οικογενειακή σύνθεση (ή με την οικογένεια με μόνο μητέρα) που έγινε πια καθεστώς σε πολλές άλλες χώρες. Η ελπίδα είναι ότι η Σουηδία δεν θα αποστεί από την παραδειγματική αυτή τακτική που ακολουθεί για περισσότερα από 60 χρόνια.

Η Ιαπωνία ακολουθεί το δεύτερο τρόπο αντιμετώπισης, ενάντια στη γυναικοποίηση της φτώχειας. Στην Ιαπωνία, οι γυναίκες μειονεκτούν σοβαρά στην αγορά εργασίας και δεν βοηθούνται από κοινωνική πολιτική που να μετριάξει τη φτώχεια τους. Ο οικονομικός και ο κοινωνικός μισθός είναι ίσως μικρότερος εκείνων των ΗΠΑ. Το μισθολογικό χάσμα ανέρχεται περίπου στο 45%. Έτσι, οι γιαιωνέζες δεν διακινδυνεύουν την οικονομική ανεξαρτησία. Η πατριαρχία που επιμένει στην Ιαπωνία εμποδίζει τη γυναικοποίηση της φτώχειας με το να κρατά χαμηλά τον αριθμό των διαζυγίων. Το κόστος είναι η συνεχιζόμενη εξάρτηση των γυναικών από τους άνδρες και η έλλειψη ελευθερίας τους.

Σε μερικές άλλες καπιταλιστικές χώρες που μελετήσαμε, μια αύξηση του αριθμού των οικογενειών χωρίς πατέρα θα ισοδυναμούσε με τάση για γυναικοποίηση της φτώχειας, όπως ακριβώς στην Ιαπωνία. Σε άλλες, το μισθολογικό χάσμα δεν είναι τόσο μεγάλο και ο κοινωνικός μισθός έχει μια πιο ισχυρή επίδραση ενάντια στη φτώχεια. Ο Καναδάς, που τώρα πλησιάζει σε καθεστώς γυναικοποίησης της φτώχειας, είναι ένα παράδειγμα του πρώτου σεναρίου. Η Γαλλία ταιριάζει στο δεύτερο κυρίως εξ αιτίας του σχετικά γεναιόδωρου κοινωνικού κράτους και του σχετικά μικρού μισθολογικού χάσματος (αν και οι γαλλίδες έχουν υψηλό ποσοστό ανεργίας). Έτσι, η Γαλλία έχει κάπως λιγότερο να φοβάται από τον αυξανόμενο αριθμό διαζυγίων.

Μελετήσαμε επίσης δύο σοσιαλιστικές χώρες, την Ευρωπαϊκή Ρωσία και την Πολωνία, προτού συμβούν εκεί οι τεράστιες αλλαγές που φέρνουν όχι μόνο δημοκρατία αλλά και ανεργία και απειλές για την οικονομική ανεξαρτησία των γυναικών. Κάτω από το σοσιαλιστικό καθεστώς, οι γυναίκες είχαν και πάλι μια μισθολογική διαφορά, αν και μικρότερη εκείνης της Βορ.

Αμερικής και της Ιαπωνίας, και το κοινωνικό πρόγραμμα, αν και ευρύ, δεν τους εξασφάλιζε ένα επίπεδο παροχών ικανό να αντισταθμίσει τα μειονεκτήματα από την αγορά εργασίας. Εν πάσει περιπτώσει, η άποψή μας ήταν ότι στις χώρες αυτές η φτώχεια δεν ήταν ίσως τόσο δυσανάλογα ένα γυναικείο πρόβλημα όσο σε μερικές από τις καπιταλιστικές χώρες.

Ενώ μερικές χώρες κάνουν περισσότερα για να εμποδίσουν τη γυναικεία φτώχεια από άλλες, οι γυναίκες κοινωνικά και οικονομικά δεν είναι ίσες προς τους άνδρες σε όλες τις χώρες που ερευνήσαμε. Στις 7 βιομηχανικές χώρες της μελέτης μας για τη γυναικοποίηση της φτώχειας, οι γυναίκες πληρώνονται λιγότερο από τους άνδρες, τουλάχιστον κατά 20% και μέχρι 45%, και συγκεντρώνονται σε σχετικά λίγα επαγγέλματα όπου οι αμοιβές είναι μικρότερες απ' ότι στα ανδρικά επαγγέλματα. Πουθενά η πολιτική ισότητα δεν υπήρξε αρκετά δυναμική και συνεπής ώστε να ελαττώσει σημαντικά τις διακρίσεις στην απασχόληση, ή να αυξήσει την αμοιβή στα γυναικεία επαγγέλματα αρκετά ώστε να κάνει τις αμοιβές ίσες ή ανάλογες με τα προσόντα των γυναικών. Παντού οι γυναίκες κάνουν περισσότερη δουλειά στο σπίτι απ' ότι οι άνδρες, ακόμη και όταν απασχολούνται πλήρως, και συνεπώς χάνουν έδαφος σε επιδόσεις στην απασχόλησή τους. Παντού είναι οι γυναίκες εκείνες που κυρίως μεγαλώνουν τα παιδιά τους και έχουν την ευθύνη τους. Παντού, αν και σε διάφορο βαθμό, είναι οι άνδρες εκείνοι που παραλείπουν να δώσουν οικονομική στήριξη, αφήνοντας τα παιδιά τους και την πρώην «σύντροφο» βορά στη φτώχεια και στη δραστική μείωση της ασφάλειας του εισοδήματος.

Η μελέτη για τη γυναικοποίηση της φτώχειας και της κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής στην πρώην Ανατολική Γερμανία με κάνει να υπογραμμίσω με έμφαση την ανάγκη για συντονισμένες προσπάθειες για επίτευξη ισότητας τόσο στον παραγωγικό όσο και στον οικιακό ή αναπαραγωγικό τομέα. Στη χώρα αυτή οι γυναίκες, παρά την πλήρη απασχόληση στη δουλειά και την πλήρη ανάληψη της φροντίδας των παιδιών από το κράτος κατά τη διάρκεια των ωρών εργασίας, έκαναν μια «δεύτερη βάρδια» στο σπίτι που ήταν σχεδόν ίσης διάρκειας με εκείνη στη δουλειά. Και στην Ανατ. Γερμανία, οι γυναίκες πλήρως αντάρχησαν με μειωμένη εξέλιξη στην καριέρα τους παρά το πολύ εντυπωσιακό επίπεδο μόρφωσης και εξειδίκευσης. Στη σοσιαλιστική Γερμανία, όπως και σε όλες τις άλλες χώρες, «οι γυναίκες δεν πληρώνονται την αξία των προσόντων τους», όπως επιγραμματικά το εξέφρασε ένας ειδικός της αγοράς εργασίας. Ακόμη και όταν το κράτος ανέλαβε την ευθύνη για τη φροντίδα των παιδιών, οι άνδρες δεν «μοιράστηκαν τη διαφορά», δηλ. δε μοιράστηκαν την υπόλοιπη δουλειά στο σπίτι με

την πλήρως απασχολημένη σύντροφό τους. Οι άνδρες συνάδελφοι και προϊστάμενοι δεν έδειχναν καμιά ανοχή όταν οι γυναίκες έπαιρναν μεγάλες άδειες για να φροντίσουν ένα άρρωστο παιδί ή ένα βρέφος.

Η εμπειρία της Ανατ. Γερμανίας κάνει φανερό τη διαφορά ανάμεσα σε κρατικές παροχές, όπως η φροντίδα των παιδιών, που βοηθάει τις γυναίκες να γίνουν πιο συνεπείς και αποδοτικές εργαζόμενες, και σε πλεονεκτήματα όπως οι άδειες, είτε αποκλειστικά σε γυναίκες είτε άδειες που οι γυναίκες κάνουν μεγαλύτερη χρήση, που τις κάνουν λιγότερο επιθυμητές στη δουλειά. Υπάρχει ανάγκη να βρεθούν πολιτικές που να ενθαρρύνουν ένα πρακτικό και διπλό ρόλο για κάθε γονέα, και είναι σημαντικό γυναίκες και άνδρες να αναζητήσουν τη λύση του προβλήματος αυτού του διπλού ρόλου. Η αναζήτηση τρόπων για το μοίρασμα των ευθυνών στο σπίτι, μπορεί να μετριάσει την ενδοοικογενειακή ένταση που προκαλείται από την ανισότητα των συντρόφων, να σπάσει το γυναικείο μονοπώλιο του ενός μόνο γονέα (εφ' όσον οι άνδρες θα μοιράζονται το ρόλο της ανατροφής των παιδιών) και να οδηγήσει τον απόντα γονέα να δίνει περισσότερη οικονομική και κοινωνική στήριξη στην οικογένειά του, να έχει μια παρουσία στην οικογένεια, ακόμη και όταν δεν είναι συνεχώς παρών. Θα μπορούσε ακόμη να αναπτυχθεί μια αληθινή συντροφικότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών.

Η «γυναικοποίηση της εξουσίας» (Feminization of power) μπορεί να αποτρέψει τη γυναικοποίηση της φτώχειας. Όταν οι πολιτικοί οργανισμοί δεν θα κάνουν διακρίσεις, ιδιαίτερα σε ηγετικές θέσεις της εκτελεστικής ή της νομοθετικής εξουσίας, τα συμφέροντα των γυναικών θα εκπροσωπούνται και θα λαμβάνονται υπ' όψη καλύτερα. Στις Η.Π.Α. παρακολουθήσαμε τελευταία πως, μια αμιγώς ανδρική Δικαστική Επιτροπή της Γερουσίας, μεταχειρίστηκε μια διακεκριμένη γυναίκα δικηγόρο και καθηγήτρια της Νομικής σαν να ήταν ο φταίχτης, όταν κατηγορήσε ένα υποψήφιο για το Ανώτατο Δικαστήριο για σεξουαλική κακοποίηση. Η πλήρης Σύνοδος της Γερουσίας που ενέκρινε αυτόν τον υποψήφιο, είναι κατά 96% ανδρική.

Είναι σημαντικό να υπάρξει μεγαλύτερη επίγνωση της γυναικοποίησης της φτώχειας και των συνθηκών ανισότητας που συμβάλλουν σ' αυτήν. Είναι σημαντικό να υπογραμμίσουμε πόσο ευάλωτες είναι οικονομικά όλες οι γυναίκες — ότι όλες είμαστε πιθανές μόνες μητέρες ή μόνες ηλικιωμένες. Δικαιολογημένη αγανάκτηση για τη γυναικοποίηση της φτώχειας και για τις συνθήκες που την υποθάλλουν, μπορεί να συμβάλλει στη γυναικοποίηση της εξουσίας.

Μετάφραση Λιλής Κουράκου